

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ НАВЧАННЯ КОБЗАРІВ ТА ЛІРНИКІВ СЛОБОЖАНЩИНИ

Вікторія Чуркіна

УДК 78.01 + 78.071:787.6 (477.54/.62)

У статті аналізуються значущі загальнолюдські цінності, які сприяють духовному вдосконаленню в системі навчання / перейняття традиції представниками традиційних кобзарських шкіл.

Ключові слова: цінності, духовне вдосконалення, традиція, традиційні кобзарські школи.

The article analyses the significant human values which determine spiritual improvement in the instruction system (tradition transfer and adoption) in the traditional kobza-players' schools.

Key words: values, spiritual improvement, tradition, traditional kobza-players' schools.

В основі соціокультурних змін сучасного українського суспільства – економічна перебудова, що призвела до ринкової економіки та відносин і стала чинником, що призвів до кризи традиційних цінностей українців. У переломні часи ціннісна мотивація суспільних процесів у постмодерний період сприятиме культурному розвитку, що пов'язується з інтенсивною соціально-антропологічною роботою аксіологічної проблематики. Головною стане проблема можливості поєднання звичних цінностей та ціннісних орієнтацій із соціокультурною динамікою життєдіяльності сучасної людини. Актуалізація проблеми цінностей особистого та суспільного буття зумовлюється нагальними потребами практики застосування загальнолюдських цінностей у системі навчання / переймання традиції кобзарів та лірників, стає підставою для їхнього осягнення культурологічною думкою. Застосування міждисциплінарного підходу, досягнень антропології, етнолінгвістики, психоло-

гії тощо для визначення поняття «цінність» дає можливість проаналізувати складові світогляду, духовного та практичного в системі традиційного навчання та етновиховання. Відзначимо залежність майбутнього від наявного ступеня духовного розвитку особи в системах виховання. Розглядається культурологічний аспект поняття «цінність» та ціннісного відношення в їхніх проявах у формі виховання / переймання традиції в культурі мандрівних виконавців, обґрунтовується роль субкультурних цінностей як структурно-смыслового механізму та світу культури.

Об'єктом дослідження є ціннісний універсум традиційних музикантів Слобожанщини. Предметом дослідження є загальнолюдські цінності в системі навчання / переймання традиції, духовний та практичний аспекти засвоювання цінностей. Мета статті – з'ясувати роль загальнолюдських цінностей у системі навчання / переймання традиції мандрівних музикантів.

Будь-яка дія людини пронизується ціннісним відношенням як до об'єкта, так і до самої дії. А саме лише ціннісне відношення не може проявитися у відриві від дії. Тому поняття «цінність» безпосередньо пов'язане з категорією «діяльність». Категорія діяльнсного способу життя людини існує в органічній єдності.

«Ціннісно-діяльнсне» – поняття, що виражає онтологічну цілісність життя людини¹. На основі цієї цілісності й виникають життєвосмилові цінності, характерні для певної субкультури. Стверджуємо, що «ціннісно-діяльнсне» в системі навчання традиційних кобзарів, лірників, стихівничих – це принцип зв'язку зі світом, спосіб створення буття. Таким чином, застосування ціннісно-діяльнсного принципу в системі навчання / переймання традиції кобзарськими учнями дає можливість зрозуміти цінності традиції та музичної практики.

Музична практика мандрівних виконавців – синтетичне ціле, що поєднало в собі релігію, філософію, мораль, соціальні структури. Досліджуючи феномен українського кобзарства та лірництва, науковці виявили певну специфіку, деякі спільні й відмінні ознаки навчання та виховання, порівняно з іншими системами переймання традиції. Існування кобзарських шкіл довели М. Сумцов, Г. Хоткевич, Є. Кріст та ін. Завдяки висновкам О. Потебні, працям А. Метлинського, монографіям М. Костомарова, М. Сумцова, фактологічним матеріалам В. Ємця, Д. Яворницького знаходимо свідчення про розробку на науковому рівні проблематики дослідження епічної творчості та її носіїв – традиційних мандрівних музикантів. У нашому дослідженні ми розглядаємо цінності в системі навчання кобзарських шкіл, які були елементами кобзарства як цілісної системи, системи ціннісних орієнтирів життя.

Впливом кобзарсько-лірницької субкультури на всі сфери життєдіяльності людини визначаються й функції цінностей: світоглядна, соціальна, культурно-репродуктивна, культурно-формотворча, номінативно-символічна, комунікативно-діалогічна та трансісторична.

Кобзарсько-лірницькі школи були системою виховання народно-професійних музикантів в Україні. Система навчання в кобзарських традиційних школах передбачала опанування гри на інструменті, репертуару, системи цінностей, ідеалів, моральних та правових норм, засвоєн-

ня музичної традиції. «У становленні особистості важливе місце належить освіті, однак поняття освіченості й культурності цілком не збігаються», – вважає історик В. Шейко². Картина цілісного процесу чи явища постає повністю, якщо розглянути всі компоненти навчання. Процес виховання має такі етапи: постановка мети, визначення завдань, відбір змісту, вибір форм, методів, засобів, урахування умов, вивчення результату. Традиційні школи також мали свою мету, завдання, що становило цілісну систему етнопедогогічних знань. Етнопедогогіка – це історично складена система народних знань і вмій у справі навчання й виховання підростаючих поколінь, яка є невід'ємною частиною національної духовності, що зберігається з найдавніших часів у пам'яті народу³. Науковці вважають, що навчання поняттям – найперша справа, що стосується майже всіх викладачів. Мета навчання – навчити орієнтуватися у Всесвіті за допомогою цих понять у відповідній життєвій дійсності, розпізнавати різні явища.

Етновиховання у спільноті мандрівних виконавців має свою давню історію й базується на системі духовних цінностей, напрацьованих упродовж тисячоліть. Вони найтісніше пов'язані з релігією народу й втілені в його розумінні добра і зла, взаємопідтримки та взаємодопомоги, совісті, – відзначає М. Хай⁴.

Духовні цінності субкультури кобзарства невідривні від його етнічного наповнення й виражаються в концентрації найбільш сприйнятих нею ідей, поглядів, переконань, здебільшого, напрацьованих на основі вже відомих, так званій, «кобзарській науці». Переймання традиції мало завдання – навчити загальноприйнятим кобзарським поняттям, ознайомити із загальними категоріями (часу, першопричин, термінологією мандрівних виконавців, їх застосування в повсякденній життєвій практиці) та ґрунтувалося на певній методиці навчання / переймання традиції.

Отже, основним завданням навчання та переймання традиції в кобзарсько-лірницьких школах є формування особистості за допомогою створення шляхів і засобів використання інформації та знань, впливу на людину в процесі навчання за принципом: навчальна знакова інформація – майстер – учень – навчальна знакова інформація. Метою цієї системи була підготовка учня до професійної діяльності народного мандрівного музиканта. Система склада-

лася з таких постійних елементів: використання якостей учнів для формування в них знань та вмінь; створення умов для розвитку особистого потенціалу; релігійне виховання включало морально-етичні норми, які супроводжували життєдіяльність і свідчили про високий рівень культури спільноти; отримання комплексних знань, набуття фахового досвіду, самовизначення; формування самостійної пізнавально-активної й творчої особистості; уміння передавати свій досвід; учням прищеплювали трудові навички й уміння, які закріплювалися в їх пам'яті за допомогою показу, спостереження, повторення.

Зміст навчання й виховання в традиційних музикантів визначається природністю, освоєнням предметів духовної й матеріальної народної культури: системою світогляду, сакральністю, таємністю; навчальною програмою («Устиянськими книгами»); навчальними матеріалами (міфологічним, фольклорним та історичним); досвідом стосунків «панотця» й учня; поєднанням теорії та практики в житті; системою вмінь і навичок (вокальних та інструментальних); досвідом «ходок», що забезпечував формування культури мандрівного музиканта. Функція «панотця» – визначити завдання першого етапу навчання: формувати світогляд, навчити зебракувати; забезпечення учнів відповідним навчальним матеріалом (професійною «лебійською мовою», репертуаром), розвивати погляди учня на свою професію – «народного мандрівного виконавця», сприяти становленню учня, виробленню не лише музичних, співочих навичок, але й формуванню учня як суб'єкта творчості та особи, здатної до саморозвитку.

Етновиховання в кобзарських братствах здійснювалося в повсякденному житті. У його основі були народні знання про оточуючий світ, де кожна деталь мала певне смислове навантаження. Ці знання втілені в казках, піснях, різножанровій народній творчості. Виховання як процес впливає на збереження життєвої наступності між минулими й прийдешніми поколіннями, особливо – у напрямку засвоєння різноманітного досвіду попередників і використання його в осучасненому вигляді в умовах реального життя на конкретному історичному етапі. Виховання трактується як взаємодія того, хто виховує, та вихованця з метою цілеспрямованого формування цілісної особистості тощо.

Тлумачення виховання як процесу передачі новим поколінням досвіду, набутого старшими поколіннями, «з метою забезпечення розвитку суспільства»⁵. Зважаючи на те, що процес виховання спричиняє в результаті зміни у станах особистості (психічному, фізичному, духовному), можемо зробити узагальнюючий висновок щодо його трактування.

Виховання – це процес впливу на особистість, що здійснюється протягом її життя з метою передачі досвіду представників свого роду, етносу, народу, світової громадськості, частіше – цілеспрямований і планомірний, організований шляхом взаємодії вихователя й вихованця, під час якої відбувається вплив на пізнавальну, мотиваційну, емоційну, волюву та інші сфери з метою розвитку світогляду (у тому числі, і наукового), духовно-моральних, етичних, ділових якостей⁶.

Організація навчально-виховної діяльності кобзарських учнів є вирішальною в процесі структурування змісту, виборі методів та засобів навчання, мети й завдань переймання традиції, які в своїй взаємодії утворюють підсистеми навчальної інформації, викладання та діяльності учня зі своїми технологіями.

Найважливішим завданням кобзарської етнопедagogіки було здійснення підготовки учнів до мандрівного способу життя, до самостійної трудової діяльності. При цьому, «панотці» керувалися принципом: краще вихованою є та дитина, яка раніше залучена до праці. Культ праці, як однієї з найвищих суспільних цінностей, формував у підростаючих поколінь ініціативність, допитливість, винахідливість та інші суспільнозначущі якості, ці думки перегукуються з філософією Г. Сковороди про «сродну працю»⁷. Особливістю традиційного навчання є розумове виховання. Воно здійснювалося визнаними «панотцями» і тлумачилось як цілеспрямований вплив на розвиток розумових сил та мислення учнів, навчання музикуванню.

Особливістю навчання є така побудова процесу передачі навчального матеріалу професійної спрямованості, щоб при його засвоєнні в учня виникли нові пізнавальні якості, самостійний творчий пошук певних ознак, понять та способів передачі інформації. Тому використовувалися методи навчання / переймання, методи перевірки знань і вмінь, програми навчання, викладені в «Устиянських книгах» тощо⁸. Форми організації

навчання в кобзарсько-лірницьких школах – це, найчастіше, практичне навчання. Серед основних чинників забезпечення розумового рівня особистості – спілкування. З його допомогою відбувається мовний, емоційний розвиток, накопичується початковий життєвий досвід. У процесі загального та, зокрема, розумового розвитку з метою формування гуманістичних цінностей під час проведення свят, обрядів та здійснення інших виховних впливів на підростаюче покоління використовувались різноманітні фольклорні жанри, що містили народно-педагогічні ідеї. Основою навчання, як свідчать «Устиянські книги», були фольклорні джерела, де поставали образи героїв, які вірно служили своїй землі, героїчно захищали її від ворогів. Їхнє життя було відтворене також у казках, легендах, міфах, що сприяли розвитку мислення, образної уяви, спостережливості та інших якостей підростаючих поколінь традиційних музикантів. З давніх віків взаємини між людьми регулювались почуттями, пов'язаними зі створенням, відтворенням і сприйняттям прекрасного в мистецтві та житті. Це зумовило виникнення напрямку в етнопедagogіці, названого естетичним вихованням. Воно трактувалось як цілеспрямоване формування естетичних ідеалів. Виходячи з цього, кобзарська етнопедagogіка орієнтувала учнів на привчання до ввічливості, чемності, поступливості, уважності. Процес навчання й виховання – цілеспрямована діяльність, у процесі якої вирішуються завдання переймання традиції, загального розвитку та виховання.

Усі ці функції навчання опосередковуються через інформацію від оточуючого середовища та вчителя до учня. Ініціація (від лат. *Initiare* – посвячувати, залучати до культових таїнств) – інститут посвячення, обрядів, мета яких – передати загальноприйняті цінності та норми поведінки поколінню, що досягло соціального повноліття (як правило, 12–13 років). Звідси й тісний зв'язок із розподілом праці та специфікою, що визначає соціокультурні уявлення. Обов'язковими обрядами вважались: церемонії та випробування для тих учнів, що досягли встановленого віку; ритуальна ізоляція або специфікація праці – учень посвячувався на певний термін (2–3 роки); введення учнів у світ переказів, культових таїнств і культів; фізичні та моральні випробування посвячених; ініціація (посвячення) лірників, кобзарів, стихівничих.

Усе це покликане сформувати в учнів почуття згуртованості, причетності до справ общини, забезпечити їх перехід до рангу повноправного члена суспільства.

Учні йшли до «панотця» для опанування методів виживання та навчання ремеслу мандрівного музиканта. Тому мета навчання – переймання традиції – становить собою усвідомлення завдань і прийняття учнем рішення – стати народним виконавцем (кобзарем, лірником або стихівничим). Етновиховання спиралося на знання в галузі рідної мови, традицій та звичаїв кобзарсько-лірницького братства, засвоєння обрядів та теорії у вигляді «Устиянських книг», знайомство із символікою, природою рідного краю та його історією, прикладами героїчного минулого.

Ступені переймання традиції й виховання в традиційній школі відтворюють обряд ініціації, випробування, що супроводжують навчання, зокрема, це іспит-«визвілка». На формування цієї спеціалізованої системи передачі знань впливають релігійно-культові, професійні, музичні та співоцькі навички, тобто, відбувається виховання зберігачів людського досвіду та трансляторів інформації⁹.

Розвиток переймання традиції ґрунтується на власних національних традиціях і потребах народу та держави. Кожна людина пов'язана зі своїм суспільством двома вимірами: сучасним (синхронним) та минулим (діахронним). Традиційні системи шкіл мали особливий вплив на розвиток різних систем переймання традиції та виховання, зокрема, на професійне навчання ремеслу мандрівних музикантів. Співвідношення знання та думки, пошук істини, пізнання людини пов'язано з героїчною міфологією й епічною творчістю народу. Пізніше, зі становленням писемності та мистецтва, вони акумулювались в набутках різних систем переймання традиції (від билинно-гусельних до кобзарсько-лірницьких)¹⁰. Елементи цих систем стали основою традиційної системи переймання традиції, формування та організації навчання кобзарству та лірництву. Досліджуючи питання кобзарських шкіл, необхідно скористатись історичними свідченнями минулих епох, оскільки розвиткові суспільства, його еволюції сприяють взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, бо історія культури й суспільства залежить від умов, місця та часу, освітньо-виховних процесів, а

культурний рівень епохи дає змогу зрозуміти особливості виникнення, розвитку та діяльності людей, причетних до процесу творення, виконання народного твору. Тому аналізувати різні стадії розвитку кобзарства в Україні необхідно з урахуванням просторово-часового руху фольклору, тому що саме епічні та псалмові твори є основною складовою репертуару кобзарів та лірників. А епічна музична практика мандрівних виконавців, фактично, забезпечувала художнє висвітлення культурних процесів, що відбувалися в соціумі в різні часи, відтворення історичних образів. У побутово-музичній культурі суспільства, культурно-релігійній практиці, а пізніше – у традиційній кобзарсько-лірницькій культурі, що сприймається як комплекс навчально-виховних заходів, які узагальнювалися протягом тривалого проміжку часу.

Відомо, що зміст культури – це результат творчої діяльності людини в різних проявах. Діяльність формує систему поведінки, тобто, систему моральних норм. У кобзарстві саме через систему традицій і ритуалів визначалася система моральності та поведінки. Аналізуючи особливості кобзарської традиції, М. Сумцов наголошував, що поступово утворювався звичаєво-правовий комплекс, закодований у знаковій системі інформації; беззаперечне виконання «табу» забезпечувало існування всієї цехової братії¹¹. Через систему «табу» традиційне кобзарство та лірництво регулювало соціальні відносини (виробничі та позавиробничі заборони), але поступово ця система стала основними нормами суспільної моралі, що допомагали усвідомлювати молоді взаємозв'язок та єдність «своїх» у колективі. Так, прикладом «табу» в кобзарсько-лірницьких організаціях XIX – початку XX ст. є залучення жінок до вищеназваної організації, оскільки братчиками ставали виключно чоловіки.

Аналізуючи особливості кобзарської традиції, відзначимо, що, перебуваючи в складі соціальної групи, кобзарський учень отримував спочатку статус «прошака-жебрака», а здобуваючи необхідні знання та виховання (проходження ритуалів, наприклад, складання «визвілки»), одержував статус «майстра», що давало йому право самостійно кобзарювати (ходити в «ходки», «мандрувати»). У таємних кобзарсько-лірницьких цехах і братствах навчання було синкретичним, тобто, передбачало виживання та пристосування. Отже, головний етап на первіс-

них стадіях переймання традиції – формування вміння виживати – зберігався і в освіті традиційних народних музикантів на пізніших етапах.

Основою переймання традиції була передача знань від старших поколінь до молодших, що відбувалася через посвячення, культи, ритуали та обрядовість. Святковий обряд ініціації – посвячення юнаків у чоловіки – виник із розвитком родоплемінних стосунків. Тобто, обряд ініціації був тим же обрядом посвячення, після якого починали засвоювати таємні, сакральні знання. Звідси походять звичаї бажаючих стати справжніми мандрівними музикантами, показувати своє вміння поважним «панотцям».

Про професійні музичні цехові об'єднання свідчать, зокрема, документи 1780 року про існування музичного цеху в Харкові. Подібні цехові братства, де об'єднувалися не тільки музиканти, але й жебраки за релігійною приналежністю до християнського обряду, виникли в повітах Слобожанщини. Відзначено, що ці організації були не тільки релігійними громадами, – у них також були майстри, які виготовляли інструменти.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у наукових розвідках та матеріалах було зазначено про велику кількість цехів та осередків мандрівних народних співців-музикантів на території Слобожанщини. Саме козацькою історією зумовлено виникнення й поширення думового епосу в Лівобережній Україні. Про це свідчить факт, що більшість дум було записано дослідниками саме на Слобідській Україні. Тому про кобзарів XIX – початку XX ст. зібрано найбільше матеріалів – це записи репертуару на графічні фоновалики (Лесі Українки, К. Квітки, Ф. Колесси), описи побутування кобзарської традиції, особливостей виконання тощо. Але основою репертуару кобзарів, як і сто років тому, були думи та псалми, а також жартівливі пісні та танці. Аналізуючи праці науковців, що описували життя кобзарів та лірників цього періоду трансформації традиції (Г. Хоткевича, О. Сластьона, П. Мартиновича), необхідно описати устрій кобзарського цеху, переймання традиції в ньому, стосунки між братчиками, особливості школи гри та виконавства. Усе це звучить досить переконливо, але не слід забувати, що відсутність записів з інших регіонів, де традиція вже зникла на момент інтенсивного фольклористичного «буму», аж ніяк не говорить про меншу інтенсивність її побутування

там. Слобожанщині просто двічі дуже пощастило: перший раз на О. Сластьона й експедицію Ф. Колесси, а другий – на реконструктивні потуги Г. Ткаченка. Крім того, це вже не були оригінальні автентичні зразки, а, значною мірою, відновлені з книжок. Оригінальну кобзарську автентику з багатьох районів Лівобережжя та Центру, ймовірно, варто вважати втраченою безповоротно.

Підсумовуючи, зазначимо, що в свідомості та світосприйнятті традиційних народних музикантів зберігався зв'язок з історичною пам'яттю поколінь¹².

Про існування кобзарських шкіл більшість науковців лише згадує, надаючи увагу особливостям гри на інструменті, притаманних Слобожанському (Ф. Колесса, О. Сластьон, П. Мартинович), Київському та Чернігівському (П. Демуцький, Ф. Колесса) регіонам. Відсутній аналіз сакральних музичних традицій, але в більшості праць підкреслювалося значення вивчення етнопедагогіки та етнопсихології структури кобзарських шкіл, які, власне, і є «генеалогічним деревом», зокрема, це відзначає Г. Хоткевич¹³. Наголошуємо, що ці школи зберігали сакральні музичні традиції народного виконавства, тому що засвоєння досвіду передбачало засвоєння міфологічно-світоглядної системи, опанування музично-пісенними практиками, подальший художньо-естетичний розвиток людської особистості.

Відзначимо гуманістичну світоглядну орієнтацію кобзарсько-лірницької культури, котра втілювалася в системі поглядів на природу, суспільство, особистість, що є виразником відносин до дійсності, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання й діяльності, ціннісні орієнтації. У традиційній кобзарській культурі також спостерігаємо пояснення Всесвіту, у більшості «заплачок» дум йдеться про виникнення Всесвіту. Таким чином, відбувалося теоретичне навчання – засвоєння міфів та магії, розповідей про історичне минуле. Теорія поєднувалася з практикою, з досвідом творчої діяльності, опануванням сакральними жанрами – билинами та думами. Виконавство сакрального репертуару та гра на традиційних народних інструментах – лірі, кобзі, бандурі – допомагало відновити зв'язок між настроєм народного твору та емоціями виконавця. Виховувалася зацікавленість місцевими мовними традиціями, народною традиційною українською

пісенною та музично-інструментальною практиками. Засвоєння музичного фольклору сприяло розвитку кобзарського учня, допомагало стати справжнім народним майстром-виконавцем, набутти технічні навички, розвивало здібності та виховувало художній смак виконавця-інтерпретатора.

Велике значення в освітньо-виховному процесі мало формування моральної свідомості, звичок, відповідно до народних традицій: любов і шанування дідів, працьовитість і скромність, особливі «панібратські» стосунки між усіма членами цеху, між учнем та «панотцем», моральні засади, мандрівний спосіб життя, особливості лебійської мови (Д. Ревуцький)¹⁴.

Думи, як і інші епічні твори, що виконували мандрівні музиканти, створювалися протягом століть, сприяли формуванню свідомості та ідейності, про це свідчить виконання дум кобзарями Харківської школи: Г. Гончаренка, С. Пасюги, І. Кучеренка, П. Древченка, лірників: І. Скубія, С. Говтваня, А. Скоби. Національно свідому особистість із почуттям власної гідності, з високими моральними якостями можна виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій, звичаїв, це відзначено С. Грицею на основі ґрунтовного аналізу 19 сюжетів дум, що виконували епічні співці – представники Полтавської та Харківської губернії. У змістовному збірнику «Українські народні думи» подано 89 дум, разом із варіантами їх 110, і це дозволяє зробити висновок, що великого значення надавалося нормам морального кодексу, а події, що описувалися, пов'язані з родинним життям (гідно триматися під час довгої розлуки з родиною, обряд виряджання до війська або на чужину, прощання з родиною) тощо¹⁵.

Таким чином, відзначаємо взаємовплив цінностей кобзарсько-лірницької культури на всі сфери життєдіяльності мандрівних виконавців. Ці впливи виражені в світоглядній, соціальній, культурно-репродуктивній, культурно-формотворчій, символічній, комунікативній, трансісторичній функціях. Цінність виступає як систематична й цілевідповідна практика мандрівних виконавців, що в діалектичному поєднанні з музичними інструментами праці породжує таку форму існування, як «мандрівний виконавець». Світогляд відображено у формі епічних творів і на підставі перетворення буття в цінність та втілення цінності в буття. Становлення світогляду не можливе без виникнення вертикальнорівне-

вої структури: світовідчуття, світорозуміння та світозлиття, що пов'язані з соціальною виокремленістю: індивід, індивідуальність, особистість.

Традиційна культура є становленням відношення людини до природи та самої себе. Вона не тільки протиставлена реальному світові та людям як вираження їхніх поглядів, але, разом із тим, є продовженням і частиною цього світу. Культура – це форма існування традиційних цінностей і рівень відображення мандрівними виконавцями народного світогляду. У музичній та слівчій практиці кобзарів, лірників, стихівничих відображається «світоглядна лінія життєдіяльності», простежується думка про необхідність жити за законами громади, у згоді з Богом. Вона поєднує в собі моменти раціональної обробки відображеного й телеологічної орієнтації в перетворюючій свідомості на духовне вираження музиканта, яке виражається цілісністю практичного та духовного, що відображає об'єктивну та суб'єктивну реальність за посередництвом чуттєвої логіки. У традиційній творчості – виражається як соціокультурний інваріант. Традиційна музична практика є особистісним знанням, яке існує в об'єктивному та конструє в ньому людину як особистість, а суб'єктивне – як активно пережите об'єктивне. Вона може вважатися онтологічною «заданістю» свідомості, що пізнає. Кобзарсько-лірницька практика виступає формою існування цінностей і рівнем відображення народними виконавцями цих відносин для перетворення об'єктивного світу в світогляд, в якому людина стверджується як персонально-суспільна істота.

¹ Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник. / І. В. Бойченко / – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 723 с. – (Вища освіта XXI століття).

² Шейко В. М. Історія української культури: Монографія / В. М. Шейко / – Х.: ХДАК, 2001. – С. 83.

³ Основи національного виховання: Концептуальні положення. / [Кузь В. Г, Руденко Ю. Я., Сергійчик І. І.] – Умань, 1993. – 108 с.

⁴ Хай М. Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція) / М. Хай / [ред. С. Грица.] – Київ-Дрогобич, Коло, 2007. – 544 с.

⁵ Суханов І. В. Обычаи, традиции и приемственность поколений / І. В. Суханов / – М.: Наука, 1976. – С. 10.

⁶ Стоунс Э. Психопедагогика. – Психологическая теория и практика обучения / Э. Стоунс / – М., 1984. – С. 280.

⁷ Дюмін О. З. Формування особистості у філософії Г. Сковороди. / О. З. Дюмін, В. Г. Чуркіна // «Сталий розвиток в контексті проблеми формування особистості та ідей Г. С. Сковороди». Зб. Матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. в межах Великого Проєкту «Григорій Сковорода – 300», 16–17 жовтня, 2008 р. Наук.-практ. вид. – Х., 2008. – С. 221.

⁸ ІМФЕ Ф. 8–4. – Од. зб. 276. – Дніпровський Ф. Про Устянянські книги (записані від кобзарів. Харківщини). – С. 1–83.

⁹ Иванов В. В. Невли / В. В. Иванов // Статистический листок. – Х., 1883. – № 10 (октябрь). – С. 153–156.

¹⁰ Грица С. Фольклор у просторі та часі. / С. Грица. – Тернопіль.: Астон, – 2000. – С. 84.

¹¹ Сумцов М. Ф. Слобожане. Історично-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов / [ред. Л. Ушкалова.] – Х.: Акта, 2002. – 282 с.

¹² Грица С. Фольклор у просторі та часі. / С. Грица. – Тернопіль.: Астон, – 2000. – С. 62.

¹³ Хоткевич І. Несколько слов об украинских бандуристах и лирниках / И. Хоткевич // Этнографическое обозрение. – 1903. – № 2. – С. 5.

¹⁴ Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні / Д. Ревуцький. – К.: Вид. центр Асоціації етнологів, 2004. – 370 с.

¹⁵ Українські народні думи. / Вступ ст. і комент. С. Грици. [ред. кол. Г. Скрипник (голова), С. Грица, А. Іваницький, М. Дмитренко, Г. Довженко, Л. Єфремова, О. Шевчук] – К, 2007. – 824с., іл.

В статтє анализируются значимые общечеловеческие ценности, которые определяют духовное совершенствование в системе обучения / перенимания традиции представителями традиционных кобзарских школ.

Ключевые слова: *ценности, духовное совершенствование, традиция, традиционные кобзарские школы.*